

Л.А. Порядченко
**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ
ОПISУ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Упровадження Базового компонента дошкільної освіти в Україні та Концепції мовної освіти актуалізувало проблему розвитку зв'язного мовлення дошкільників, зокрема засобами опису – одного з функціонально-сміслових типів мовлення з урахуванням його мовностилістичного й контекстуального оформлення.

Проблематика навчання опису була предметом дослідження як у дошкільній (В.В.Гербова, А.Я.Зрожевська, С.В.Ласунова), так й у шкільній лінгвометодиці (О.П.Глазова, З.О.Доморацька, Л.М.Міненко, Г.І.Сорокіна, В.А.Собко). Ученими описано варіативні методики навчання описового мовлення дітей дошкільного (М.М.Алексєєва, А.М.Богуш, А.М.Бородич, Л.В.Ворошиніна, Н.В.Гавриш, Е.П.Короткова, Г.М.Ляміна, Є.І.Тихєєва, О.С.Ушакова, В.І.Яшина та ін.) та молодшого шкільного віку (Н.О.Будна, Н.А.Головань, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Т.О.Ладигенська, Н.І.Лепська, М.Р.Львов, М.М.Наумчук, К.С.Прищепа, Н.Ф.Скрипченко, Г.О.Фомічова, Є.А.Штифурко та ін.).

Їхні дослідження доводять, що опис є досить важливим мовним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей, їх сприйняття, мислення та уяви. Так, за допомогою опису діти вчаться розкривати ознаки предмета, знаходячи найбільш яскраві образні точні слова, розрізняти суттєві й несуттєві ознаки предметів, явищ, дій;

здобувають уміння і навички будувати своє висловлювання у певній описовій композиційній формі, вести постійну роботу над образотворчими прийомами (порівняння, епітети, метафори); оволодівають культурою почуттів, естетичним смаком. З використанням опису в дітей формуються оцінно-емоційні, чуттєві ставлення до природи, до тварин, до світу предметів і світу речей, формуються вміння виражати такі ставлення, розвивається образність мовлення. За допомогою опису дитина вчиться розуміти та користуватися у власному мовленні контекстами, які несуть у собі статичність вираження подій.

Чинні програми навчання і виховання дітей орієнтують вихователів, починаючи з другої молодшої групи навчати дітей 2-3 реченнями описувати іграшку, картинку, реальних осіб. Але, як свідчать наші спостереження, у методичних рекомендаціях із розвитку мовлення дітей, адресованих вихователям, не відображено своєрідність методів, організаційних форм і засобів роботи над описом. Тому вихователі відчують потребу в додаткових роз'ясненнях що таке опис, які організаційні форми та методи доцільно використовувати в процесі навчання дітей опису.

Отже, метою даної статті є розтлумачити зміст терміна «опис» та дати методичні рекомендації щодо навчання опису дітей старшого дошкільного віку.

Насамперед, зазначимо, що опис – це функціонально – смисловий тип мовлення, що є його типізованим різновидом як зразок, модель монологічного повідомлення у

вигляді перерахування одночасних або постійних ознак предмета в широкому розумінні, і таких, що мають для цього визначену мовну структуру.

Опис має значення повідомлення і є сталою мовленнєвою структурою надфразової єдності (більшою ніж одне речення). Його функція – описувати предмети, дії, явища тощо.

Для послідовного, безперервного ознайомлення дітей із цим функціонально-смісловим типом мовлення, збагачення їхнього словникового запасу словосполученнями та реченнями, що використовуються в описах педагогам доцільно використовувати такі групи методів:

I. Методи введення граматичних форм – сприйняття осмислення значення змісту словосполучень і речень. Це методи – взаємопов'язані дії вихователя й дітей, що спрямовані на усвідомлення повідомлення, наявного в реченні, на осмислення логічних зв'язків реальності, що виражені за допомогою словосполучення. До них можуть бути віднесені: мовні вправи, дидактичні ігри на осмислення значення фразеологізмів, метафор, синонімів, антонімів; спостереження над різними видами описових текстів, читання художніх текстів з наступним виокремленням у них описів.

II. Методи активізації описових синтаксичних конструкцій та збагачення усного мовлення (говоріння) дитини словосполученнями та реченнями. Коли в дітей сформоване мовне чуття описових граматичних форм, коли вони запам'ятали модель

описових синтаксичних конструкцій потрібно, щоб дитина *збагачувала своє усне мовлення* (говоріння) різноманітними *описовими конструкціями*, які необхідні в майбутньому для складання описів. До цих методів доцільно віднести такі: дидактичні ігри; метод аналогії; мовні вправи.

III. Методи активізації побудови дитячих висловлювань. Це методи активного вправлення дитини у побудові описових контекстів, які сприяють розвиткові опису, як функціонально-сміслового типу мовлення, активізують розумову діяльність та творчість дошкільника.

Під час навчання дітей старшого дошкільного віку складати тексти-описи доцільно використовувати такі *організаційні форми* роботи з дітьми як: *групові* (заняття, спостереження, дидактичні ігри, екскурсії і т.д.), *тематичні, інтегровані, комплексні.*

Групові організаційні форми використовуються з метою вдосконалення навичок побудови описів певної групи дітей. Для мотивації дитячих описів доречними будуть різноманітні цікаві форми роботи: конкурси: (“Хто краще накриє на стіл”, “Зроби аплікацію з природного матеріалу”), вікторини, змагання, коли група ділиться на команди і розв'язують певні завдання, грають в дидактичні ігри, виконують цікаві вправи. Наприклад, під час опису портрету можна проводити змагання: “Хто більше помітить красивих рис обличчя товариша” та ін.

Тематичні заняття використовуються для ознайомлення дітей з певним видом опису. На цих заняттях діти не лише знайомляться з

особливостями будови даного виду опису, але і вчать відбирати синтаксичний матеріал, потрібний для його побудови й контролювати процес створення власних описів даного виду.

Інтегровані заняття, – в яких поєднуються елементи декількох занять, доцільно використовувати з метою повноти сприйняття дітьми суттєвих ознак опису. Наприклад, на занятті з розвитку мовлення, коли діти знайомилися з художніми творами, за наявності у творі опису природи, можна застосовувати елементи занять з образотворчого мистецтва, тобто показ картин природи, а також підбір відповідного музичного твору. При цьому дитина сприймає на слух, бачить зображення на картинці – зорове сприймання, і до того ж відчуває ритми музики, що сприяє творчій мисленнево-мовленнєвій діяльності.

Комплексні заняття використовуються з метою закріплення вивченого матеріалу та виявлення вмінь і навичок дітей продукувати описи різних видів.

У процесі навчання дошкільників опису використовуються такі форми роботи на заняттях, у процесі ігор, екскурсій, спостережень: *фронтальні, індивідуальні, індивідуально-групові.*

В основному перевага надається *фронтальним* формам роботи, але коли потрібне додаткове пояснення дітям особливостей опису як функціонально-смислового типу мовлення та додаткова робота з формування усного мовлення – опису використовуються *індивідуально-групові* форми. *Індивідуальні* форми роботи з дітьми застосовуються в тому випадку,

коли дитина не сприймає матеріал разом з групою, з нею потрібно працювати окремо. У такому випадку дитині пропонується виконати вправи та завдання в індивідуальному порядку, при цьому педагог має слідкувати за виконанням і корегувати процес засвоєння дитиною особливостей побудови описів.

Основною формою організації діяльності дітей є традиційне заняття, на якому використовуються різноманітні методи: дидактичні ігри, мовленнєві вправи, вікторини, ігри – змагання тощо. При цьому розвиток мовлення дошкільника має відбуватись не лише на спеціально відведених заняттях з розвитку зв'язного мовлення, метою яких є навчання дітей будувати висловлювання-описи зі спеціальним будівельним матеріалом для нього, а й на інших заняттях, що передбачені в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу. Так, заняття з малювання доцільно використовувати для ознайомлення дітей з видами опису. Розглядаючи відповідні малюнки, вони одночасно вчать добирати синтаксичні конструкції для опису портрету, пейзажу, давати характеристику головному герою, чи словесно малювати натюрморт. На уроках з математики діти мають змогу визначати місце знаходження предмета у просторі, напрям руху предмета і разом з тим вчитися будувати опис дії та предмета з притаманною їм одночасністю, яка передбачає правильне використання видо-часових форм дієслів, зокрема теперішнього часу. На уроках з читання – знайомитися з різними персонажами та давати їм

характеристику. Таким чином забезпечуються міжпредметні зв'язки.

Крім заняття з розвитку монологічного мовлення дітей – висловлювань-описів можливим є використання екскурсій у природне середовище для ознайомлення їх з описом природи – пейзажем; екскурсій-оглядів – для ознайомлення з певним предметом, його функціями та властивостями (це може бути окремий куточок інтер'єру кімнати – вікно, стіл) де дається його загальна характеристика; для навчання дітей складати описи натюрморту – з дітьми доцільно проводити “Свято квітів”.

Для унаочнення особливостей проведення занять з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі опису як функціонально-смыслового типу мовлення покажемо приклад конспекту заняття.

Тема: Опис тварин і птахів.

Мета: Вчити дітей аналізувати художні тексти та вирізняти з них описи. Формувати в дітей знання що описувати – це малювати за допомогою слів якості предметів і дій. Розвивати зв'язне мовлення дітей. Виховувати любов до тварин.

Хід заняття

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

•Вступна бесіда.

•Діти, а ви любите тварин і птахів? Яких ви знаєте тварин? Яких ви знаєте птахів?

•Відгадайте загадку: *"У нашої бабусі сидить дід у кожусі. Біля печі гріється, без водички миється".* Хто це? (котик)

•Як ви дізналися що це котик? Які слова вам допомогли у цьому?

(дід у кожусі) Який котик? У чому? (у кожусі). Де він гріється? (біля печі). Як він миється? (без водички). Як це митися без водички? (язичком). А як ще можна сказати як умивається котик? (лапкою)

•А ось і ще одна загадка. Послухайте про кого в ній говориться: *"Руда, красива, хитра, кмітлива, Хвіст довгий маю, ним сліди замітаю".* (лисичка)

•Як ви дізналися, що це лисичка? Які ознаки вам допомогли в цьому? Яка лисичка? (руда, красива, хитра, кмітлива, з довгим хвостиком). А чи зможемо ми словами намалювати лисичку, прослухавши цю загадку? Давайте спробуємо. Якою ви її уявили? Яка вона? Яка в неї шубка, який хвостик? Які вушка, очки, носик? Що робить лисичка? (замітає сліди) То чим лисичка замітає сліди? (хвостиком). (Діти за допомогою навідних запитань педагога створюють опис лисички).

•Як красиво ми намалювали картинку лисички. А чи використовували ми пензлик і фарбу коли малювали лисичку? (ні). А чим же ми її малювали? (словами). А доки ми малювали лисичку, за дверима ховався Пензлик. Він почув ваші слова і йому дуже сподобалась лисичка і він вирішив намалювати її фарбами саме такою, якою її бачите ви. Давайте подивимось який у нього вийшов малюнок. І порівняємо, чи схожа Пензликова лисичка з нашою. (Діти порівнюють зображення із описом лисички).

•Бачите яка красива вийшла лисичка, коли ми намалювали її словами, а Пензлик наші слова передав фарбами на папері.

III. Повідомлення теми і завдань уроку.

•От сьогодні ми з вами будемо вчитися словами малювати казкових героїв

IV. Вивчення нового матеріалу.

Робота над мовним матеріалом.

Діти, а ви всі бачили пташку, яка зветься лелекою?

•Послухаємо вірш “Лелека” Л.Куліш-Зінькової і спробуємо уявити цю пташуку щоб потім намалювати її словами.

•*Лелеко, лелеко, до осені далеко?!*

—

•*Як замовкнуть жаби, як листя попада*

Тоді осінь настане – мені їсти не стане

Полечу в теплий край. На той рік дождидай.

•Про яку пташуку говориться у вірші? Чи можете ви уявити цю пташуку? Яка вона, яка її зовнішність, поведінка? (ні) Чому? Поясніть.

•Так, звичайно, у вірші не говориться про те, яка ця птаха, а просто розповідається про те, що вона буде робити коли осінь настане.

•А зараз ми з вами прослухаємо загадку і спробуємо уявити ту пташку, про які в ній ідеться.

Довгі ноги, довгий ніс. По болоту ходить скрізь.

Хату на хаті має, жабам рахунок знає.

•Про яку пташку говориться в загадці? (про лелеку). Як ви дізналися що це лелека, за якою з ознак? Чи можемо ми словами намалювати лелеку, прослухавши загадку? А чому ж ми не змогли намалювати лелеку, прослухавши перший віршик? (Бо в нім не говорилося про те, яка вона ця пташка)

Ознайомлення з описом.

•Малювати словами – це означає описувати.

Робота з ілюстраціями.

•До нас сьогодні на заняття завітало дуже красиве звірятко. Давайте впізнаємо його.

Пухова руденька шуба, із сосни скака на дуба.

Хвіст у неї як мітла, а сама на зріст мала.

Очі сяють як намисто, мов дві цяточки вогнисті.

В неї хата гарна, тиха, взимку повно там горіхів.

•Хто це? Так, це білочка. Давайте подивимось на зображення білочки і спробуємо описати її.

•Розгляньте малюнок. Чи красива наша білочка? Давайте підберемо ім'я нашій білочці. Як ми її назвемо? (Діти з допомогою вчителя вибирають ім'я для білочки).

Усний опис білочки. Яка шерсть у білочки (руденька, пухнаста, м'якенька). Які в білочки вухка? (гостренькі, руденькі, маленькі, з китичками). Які очки? (як намистинки, чорні, сяючі). Які лапки в білочки – довгі чи короткі? Який хвостик у білочки? (рижий, пухнастий, закруглений зверху, красивий, м'якенький). Розкажіть, яка голівка в білочки?

Діти дайте відповіді на запитання, добираючи правильний варіант.

•Яка шерсть у білочки (руденька, пухнаста, сіра, м'якенька, коротка). Які в білочки вухка? (гостренькі, руденькі, довгі, маленькі, з китичками). Які оченята? (як намистинки, чорні, великі, сяючі). Який хвостик у білочки? (рижий, пухнастий, закруглений зверху, красивий, м'якенький, тоненький).

Фізкультхвилинка

*Станьмо струнко! Руки в боки!
Пострибаєм, як сороки, як
сороки - білобоки.*

*Стрибну-стрибну! Скоко-скоко!
А тепер, мов жабенята, ще й
наприсядки стрибати.*

*Ква-ква-ква! Ще раз: ква-ква! –
Щоб спочила голова.*

*V. Закріплення вивченого
матеріалу.*

Робота над усним описом
тварини.

•А тепер давайте послухаємо два тексти про білочку і спробуємо визначити який із них опис. Потім ви доведете свою думку.

На зеленім дубі метушилася білочка. Вона носила горішки собі в дупло. Вискочить білочка на гілочку дуба, візьме горішок, і мерщій у дупло несе щоб бува яка пташка не встигла забрати в неї її поживу. І так метушиться господарочка з ранку до ночі. Запасає на зиму харчі.

Це був перший текст, а тепер послухайте другий:

На зеленім дубі сиділа маленька руденька білочка. Вона дуже красива тваринка. В неї короткі малесенькі вушка, що закінчуються ніби малесенькими щіточками. Очі схожі на чорні намистинки і дуже красивий пухнастий хвіст, що ніби загнутий дугою. Вправно господарює маленька робітниця біля свого житла.

•Про що розповідається в першому тексті? Що саме про білочку розповідається? (про те як вона запасає на зиму горішки). Вона там що робить? (збирає горішки а потім несе їх у дупло). Чи можемо ми зобразити це на одній картинці? (ні) Чому? (тому що вона багато роботи робить – і збирає і заносить). А про що говориться в другому тексті? (про те,

яка білочка з себе) А чи зможемо ми намалювати цю картинку? (так). То який із текстів можна назвати описом перший чи другий? Поясніть.

VI. Підсумок заняття

•"Що означає словесно малювати? Давайте пригадаємо, кого ми описували на уроці? Що вам найбільше запам'яталось, сподобалось?"

Використовуючи вищезазначені методи та організаційні форми роботи з дітьми, вихователі мають змогу досягти відповідних результатів засвоєння старшими дошкільниками особливостей будови та побудови описових контекстів, паралельно збагативши мовлення дітей синтаксичним матеріалом (словосполученнями та реченнями), що притаманні описові як функціонально-смысловому типу мовлення.

Подано до редакції 11.06.08

РЕЗЮМЕ

В статті пропонується систематизований перелік методів і організаційних форм, які сприяють усвоєнню дитиною старшого дошкільного віку особливостей будови і побудови описових контекстів, паралельно збагативши мовлення дітей синтаксичним матеріалом, що притаманні описові як функціонально-смысловому типу мовлення. Презентований приклад заняття, в процесі якого використовуються мовні засоби, що відповідають вимогам навчання і розвитку дітей. Представлено відповідні методи введення цього змісту в мову дітей.

SUMMARY

The article suggests a systematized list of methods and organizational

forms which enable senior preschoolers' mastering features of structure and construction of description as a functional and semantic type of speech; enriching active vocabulary of senior preschoolers through syntactic material inherent in description as a special type of monologue. The author describes a lesson built up on linguistic contents of teaching description to children and proper methods of introduction it into children's speech.